

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-9896-2021-45

VLIV POSTINDUSTRIÁLNÍ AGLOMERACE NA STRUKTURACI OBČANSKÉ VYBAVENOSTI OBCÍ V SUBURBÁNNÍM PROSTORU

Influence of post-industrial agglomeration on the structure of community amenities in municipalities in suburban space

MARTIN DOMÍN

PETR HLAVÁČEK

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | Depart. of Regional Develop. and Public Administr.
Fakulta sociálně ekonomická | Faculty of Social and Economic Studies
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně | Jan Evangelista Purkyně University
✉ Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic
E-mail: martin.domin@mesto-most.cz, petr.hlavacek@ujep.cz

Anotace

Článek je zaměřen na rezidenční suburbanizaci, a to v obcích v zázemí Plzně. Článek vyhodnocuje, jaké jsou příčiny a důsledky suburbanizace v daném území. Hlavním cílem je zhodnotit, jak se mění prostorová koncentrace občanské vybavenosti obcí v důsledku suburbanizace, jak vzdálenost obcí od střediska regionu ovlivňuje hustotu a pestrost občanské vybavenosti. Zkoumaný region byl vymezen kvantitativní geografickou metodou na základě denní dojížděky a vyjížděky obyvatel za prací. Cílů je dosaženo analýzou vymezeného regionu a terénním šetřením v jednotlivých obcích, kde byl zjišťován výskyt občanské vybavenosti. Článek vyhodnocuje rozdíly vybavenosti obcí v zázemí Plzně a to, jak ovlivnila suburbanizace občanskou vybavenost obcí. Ve výzkumu se zjistilo, že vzdálenost obcí od střediska regionu má jen dílčí dopady na druhovou pestrost a množství občanského vybavení, tedy že vzdálenost od centra vymezeného regionu ovlivňuje množství a pestrost jen minimálně. Rozdíly se prokázaly zejména ve struktuře nově vznikající zástavby a dopadů suburbanizace na komunity v obcích.

Klíčová slova

suburbanizace, dojížděka za prací, občanská vybavenost

Annotation

The article is focused on residential suburbanization, in municipalities of the hinterland of Pilsen. The article evaluates its causes and consequences of suburbanization in the area. The main goal is to evaluate whether the spatial concentration of civic amenities of municipalities changes due to suburbanization, how the distance of municipalities from the center affects the density and diversity of civic amenities. The studied region was defined by a quantitative geographical method based on daily commutes and commutes of the population for work. The aim is to analyze the defined region and field survey in individual municipalities where the occurrence of civic amenities was determined. The article evaluates the differences in the amenities of municipalities in the hinterland of Pilsen and how suburbanization affects the civic amenities of municipalities. The research found that the distance of municipalities from the center of the region has only partial effects on the species diversity and amount of civic amenities, is that the distance from the center of the defined region affects the amount and diversity only minimally. The differences were mainly demonstrated in the structure of the newly emerging development and the effects of suburbanization on the community in the municipalities.

Key words

suburbanization, commuting, civic amenities

JEL classification: R11

1. Úvod

Trendem u vyspělých zemí je přesun obyvatel z jádrových částí měst do jejich zázemí. V České republice se problematika netýká jen hlavního města, kde je proces suburbanizace silný (Stanilov, 2014), ale i krajských či

okresních měst (Biolek, 2011). Hlavním cílem výzkumu je zhodnotit, jak se mění občanská vybavenost obcí v důsledku suburbanizace. Dílčím cílem je zjistit, jak vzdálenost obcí od střediska regionu ovlivňuje hustotu a diferenciaci nabídky občanské vybavenosti a jaký je vliv suburbanizačních procesů na rozvoj obcí v zázemí velkých měst na příkladu krajského města Plzeň. Výzkum je pojat jako aplikovaný kvantitativní výzkum, na jehož metodickém nastavení jsou vyhodnocovány suburbanizační dopady v obcích v zázemí Plzně.

Obce v zázemí Plzně jsou pracovními silami a denní dojížděkou za prací velmi silně vázány na samotnou Plzeň. Plzeň působí pro své zázemí jako středisko pracovních příležitostí, ale i jako centrum kultury nebo občanské vybavenosti vč. administrativního zařízení. Jedná se o obce z okresů Plzeň město, Plzeň-sever a Plzeň-jih. Typologicky se jedná o okresy (až na Plzeň-město) rurálního charakteru. Poptávkou po pozemcích a nové výstavbě se zázemí Plzně stává velmi žádaným centrem suburbanizačních procesů. Obyvatelé, kteří se rozhodnou vystěhovat se z Plzně do obcí v okolí často denně dojíždí do Plzně a v obci, kde žijí, naplňují často jen svou rezidenční podstatu. Právě vlivem suburbanizace obce zažívají velký tlak na místa v obecních Mateřských, ale i základních školách, zvyšuje se poptávka i po jiných službách, jako jsou pošty či prodejny se základními potravinami.

Při analýze Plzeňského regionu byla využita data ČSÚ pro jednotlivé roky z Malého lexikonu obcí či veřejné databáze pro sledovaná období a ukazatele, zejména ke kapitolám věnující se obyvatelstvu. Některá data jsou ovšem dostupná pouze z podrobných SLDB (2011) a tak v ostatních obdobích chybí. Pro některé ukazatele (hrubé míry apod.) bylo užito vlastních výpočtů. Tyto hodnoty byly komparovány na bázi vymezených zázemí, střediska a celého regionu.

2. Teoretická východiska

Autoři Brade a Kovacs (2014) se shodují, alespoň v rámci Evropy, že státy postsocialistické mají stejné rysy suburbanizace v 90. letech. Všechny ekonomiky se postupně setkávaly s novým ekonomickým modelem, kterým byl kapitalismus. Doznívala éra socialistického plánování, které bylo v té době v zemích obvyklé. Khárik & Tiit (2010) se shodují s Fehérvary (2011) i s Garcia-Ayllon (2018) na tom, že díky suburbanizačním procesům se vyčlenila střední třída obyvatel, která chce udržet blízkost dojížděky za prací a zároveň mít určitý komfort bydlení v suburbii.

Podle Ouředníčka (2008) a Sýkory (2003) byl počátek sídelního vývoje v 90. letech byl ovlivněn změnou ekonomiky z řízeného socialistického ekonomického systému na systém kapitalistický. V první polovině devadesátých let doznívala v ČR socialistická komplexní bytová výstavba, která stále určovala koncentraci do měst. V druhé polovině devadesátých let naopak nastupovaly nové trendy v územním rozvoji – hlavně dekoncentrace. Část obyvatelstva zaznamenala svůj osobní ekonomický růst a chuť se osamostatnit do vlastních rodinných budov/sídel. V analytické části článku autoři využívají údaje z SLDB 1991, 2001 a 2011 za obce, které byly autory seskupeny do mikroregionů a městských regionů. Článek je doplněn kartografickými mapami a tabulkami s transformacemi počtů obyvatel. Autoři shrnují, že výjimečné postavení v ČR v rámci suburbanizace má Praha včetně středočeských oblastí.

Významného růstu díky suburbanizaci dosahovaly i regiony v oblastech západních a jižních Čech a také jižní Moravy. Vedle suburbanizace je významným trendem desurbanizace, která je ale se suburbanizací silně spojená, neboť desurbanizace probíhá v jádrech měst. Odtud se vrstva obyvatel usídluje do suburbii. Urbanizace byla zjištěna jen v rámci několika malých měst. V roce 2011 žilo 80 % obyvatel ve 160 suburbanizujících se regionech. Sýkora (2003) pojímá Suburbanizaci jako vědní výzkumný problém, sumarizuje. Poukazuje na problematiku nejen u nás v ČR ale i ve světě. Uvádí, že společným jmenovatelem je při tomto problému osamostatnění se střední vrstvy obyvatel (tak jako i zahraniční autoři např.: Short & Martínez (2020)).

Puldová & Jíchová (2011) pohlíží na problematiku z geografického pohledu. Na příkladu Středočeského kraje a jeho obcí s rozšířenou působností prezentují vývoj populačního růstu. Největší přírůstek v letech 1991-2009 dosáhly ty ORP, které těsně sousedí s Prahou. Zmínují 2 ukazatele, které ovlivňují růst počtu obyvatel, a to přirozená měna a migrace. Autorky shrnují v článku jednotlivá ORP a diskutují jejich rozvoj s daty od ČSÚ. Komentují změnu věkové a vzdělanostní struktury v závislosti na suburbanizaci. Na rozdíl od socialismu, kdy byla zázemí typická pro svou nižší vzdělanostní strukturu se dnes rozdíl mezi jádrovým městem a zázemím, díky migraci populace s terciálním vzděláním, snižují. Kvůli migraci se v zázemí též snížil průměrný věk. Kvůli omlazení složky obyvatelstva se do zázemí dostávají nové trendy, které obohacují společenský život a díky zvýšené vzdělanosti i lepší vedení obcí. Vrací se do jednotlivých obcí i zvyky, které dříve byly na pokraji životaschopnosti a zavádí se i nové, které s sebou nově příchozí obyvatelé přinášejí. Vytvářejí se na území nové spolky a lidé se snaží více kooperovat na správu obcí.

Ouředníček a kol. 2013 také uvádí, že suburbanizace vede k transformaci příměstské krajiny, přeměny procesů chování lidí v zázemí měst a interakci původních obyvatel s nově přichozími obyvateli do obcí v zázemí.

Pro nově vznikající a vystavené obytné celky se v naší zemi v průběhu 90. let 20. století vžil termín „satelitní městečka“. Odborníci označují sídla v těsném zázemí velkých měst jako suburbia – česky předměstí. V české literatuře (HAMPL & MARADA, 2015) se čtenář pak může setkat s pojmem aglomerované obce, které jsou úzce spjaty s vyjížděnou za prací a jsou vázány na tzv. jádrové město–středisko. Za nejrozšířenější typ lze považovat suburbia rezidenční. V ČR se ovšem samostatné satelitní město, které by stálo na zelené louce, nevyskytuje. V našich podmínkách jsou tato městečka připojována/budována na okrajích již existujících obcí. Od 90. let přestávají suburbia sloužit k samostatně stojícím průmyslovým či skladovacím areálům a začínají být atraktivní pro lidi s myšlenkou vlastního bydlení/rodinného domu. (Ouředníček, 2008).

Např. Vacková (2013) popisuje historické souvislosti suburbanního způsobu bydlení. Suburbie vznikaly na základě historického vývoje měst v Anglii v 19. století. Rozvoj dopravy a železnice umožňoval rychlejší přesuny více lidí na venkov, kde se postupem času začaly utvářet kolonie, které splynuly s městem územně, nikoli však typově – druhem a stylem zástavby. V Čechách je uvedeno hned několik příkladů, kdy průmyslníci pomáhali s výstavbou a rozvojem těchto částí měst. Jako příklad uvádí autorka Vítkovice v poslední čtvrtině 19. století a bezesporu Zlín i s jeho satelity. Zde vznikaly domky se zahradou defacto přímo v centru města.

Přímo rezidenční suburbanizaci v plzeňském městském regionu se věnují Kopp, Novotná & Matušková (2013). Vývoj suburbanizace na Plzeňsku je silnější po roce 2000 a vývoj je srovnatelný s podobně velkými městy v ČR, vyjma Českých Budějovic, kde byla vyšší intenzita výstavby. Nejintenzivnější výstavba byla pozorována v těsné blízkosti Plzně – do 5 km od hranice katastru statuárního města Plzeň. Velkou měrou ovlivňuje bytovou výstavbu a procesy suburbanizace v okolí Plzně i krajina a její reliéf. Je zde typický krajinný ráz pro soutoky řek, které zde vytváří paprskovitou strukturu, jejíž nivám se přizpůsobuje i typ výstavby samotné. V okolí Plzně stále ještě existuje radiální prstenec příměstských lesů, které město obklopují a do jisté míry ztraktivňují region samotný. Rozvoj rezidenční suburbanizace na Plzeňsku je ovšem negativně ovlivňován do jisté míry i těžbou černého uhlí a kaolinu. V okolí dálnice D5 probíhá i suburbanizace komerční (obvod města).

2.1 Pozitivní a negativní důsledky současného rozvoje rezidenční zástavby měst

Rezidenční suburbanizace s sebou ale přináší kromě jistých výhod i rizika a problémy. Pro obyvatele, kteří přicházejí do suburbií je přirozeným vodítkem lepší životní prostředí než ve velkém městě. Zároveň vnímají jako určitý druh prestiže držbu vlastní nemovitosti, která leží v dobré dojížděkové vzdálenosti od měst. Pro samotné obyvatele suburbií je ale jisté, že ztratí více času transportem do práce, školy či za zábavou. Sice k tomu nutně nepotřebují vlastní automobil, ale obslužnost vesnic hromadnou dopravou není ve všech případech stoprocentní, a tak intenzivní, jak by obyvatelé potřebovali.

Pro obec, kam se obyvatelé za stěhují, též znamenají oni sami přínos i určité riziko. Za přínos pro obec lze jednoznačně považovat nárůst obyvatel a s tím i vyšší příjem od státu do obecního rozpočtu. V jistých případech pak může zainvestovat sama obec do lepších silnic, inženýrských sítí či jiné technické vybavenosti. Pro obec, která má zachovalé historické jádro, mohou být tyto nově přichozí obyvatelé problémem z pohledu narušení tradičního rázu obce. Při nedostatečné regulaci staveb, může dojít k narušení urbanistické struktury, architektonického rázu obce. V lokalitách mohou vznikat právě satelitní městečka, uniformní zástavba či eklektická architektura, jako bylo tzv. podnikatelské baroko. Mnohé obce musí omezovat přísun nových obyvatel, neboť již není možné se z pohledu katastru obce se dále rozvíjet. S vyšším nárůstem obyvatel obcím nerostou jen příjmy, ale i výdaje. S rozvojem zastavěné plochy obcí rostou i náklady na údržbu technické infrastruktury obce. Dále je ohrožena i její kapacita (čistíren odpadních vod či rozvodů). Nepřipravenost na nárůst obyvatel může obec pocítit i v částech občanské vybavenosti, jako jsou např. základní školy či mateřské školy. S růstem počtu dojíždějících z okrajových částí městského regionu individuální automobilovou dopravou do centra se může značně komplikovat i plynulost dopravy.

V ohledu sociálního prostředí se obyvatelé do vybraných obcí stěhují také mnohdy pro větší pocit bezpečí, který jim ve městech může absentovat. Pro obec to může znamenat přísun mladých vzdělanějších a bohatších obyvatel, kteří budou chtít participovat na správě jejich obcí. Pro obec to může znamenat růst populace nejen migrací, ale i nově narozenými dětmi. I v sociálním prostředí ale v cílových obcích mohou vznikat problémy. Jedním z největších je izolovanost některých sociálních skupin, které se do obcí nově přestěhovávají, jako jsou teenageři či zelené vdovy (zelená vdova: „Lidové označení pro manželky bohatých podnikatelů, kteří žijí v rodinných domech v suburbiích. Zatímco muž vyjíždí každé ráno za prací často do centrální části města a vrací se až večer, žena zůstává přes den osamocena v zeleni na okraji města.“ (Ouředníček kol., 2008). Podle zkušenosti některých starostek a starostů se někteří nově přistěhovaní do obce natrvalo nepřihlašují, jejich domy jsou stavěny

s evidenčním číslem, což v některých případech může zmírnit dopady stavebního zákona, neboť z jeho pohledu se jedná o rekreační stavby. V některých obcích chybí i místa pro setkávání obyvatel, vzájemné socializaci a tvoření vazeb, jako jsou restaurační zařízení či kulturní sály apod.

Problémem je i možná segregace některých částí obce. Izolovaných satelitních městeček je podle Temelové a Ouředníčka (2008) v ČR stále málo, ale i tak se najdou takové příklady. Části obcí, které jsou uzavřeny okolnímu prostředí závorou, značkou, branou... jsou považovány jako negativní jev suburbanizace. Takovýto styl izolace přináší řadu omezení a vytváří nejen sociální bariéry. Některé z těchto možností uzavření zón jsou k nalezení např. v zázemí Prahy. Při tvorbě nových čtvrtí developery pak vzniká problém nedostatečné občanské vybavenosti, kdy nové domy již stojí a lidé je obývají, chodníky a kvalitní přístupové cesty ale nejsou dokončeny ještě dlouho poté. Dnes takovouto situaci může zabránit smlouva obce s developerem dle stavebního zákona tak, že smluvní strany uctví do úmluvy tzv. plánovací smlouvy, které zaručí, že developerská společnost dovybavení veřejných prostor jen neslíbí.

3. Metodologie

V rámci metodického postupu řešení bylo aplikováno několik fází. Nejprve byly jednotlivé obce vybrány na základě kvantitativní geografické metody spolu s SLDB 2011 (CZSO, 2011) a dojížděky za prací jejich obyvatel. Touto metodou bylo vymezeno zázemí města Plzně. Tento vymezený region, jehož střediskem je Plzeň, je následně analyzován s důrazem na obce v zázemí. Data analýzy poslouží jako podklad k vyhodnocení dotazníkového a terénního šetření a pomohou k dosažení cílů výzkumu.

Občanská vybavenost obcí v suburbanizovaném území byla sledována na příkladu města Plzně a okolí. Proto bylo klíčové nejprve vymezit suburbánní region a analyzovat region s jádrovým městem Plzní a to tak, jak uvádí Novák (2017). Jako jádro aglomerace/středisko bylo stanoveno krajské město Plzeň a jako jeho zázemí byly stanoveny aglomerované obce. Při metodě byly aplikovány údaje o dojížděce za prací ze SLDB 2011.

Za každou jednotlivou obec v okolí Plzně byly zkoumány počty zaměstnaných v obci, dojíždějících a vyjíždějících. Dále obsazená pracovní místa, dojížděkový index, celková denní dojížděka a celková denní vyjížděka. Zkoumána byla i denní dojížděka a vyjížděka v aglomeraci a denní dojížděka a vyjížděka v aglomeraci v procentech.

Podle Nováka (2017) byla pro výzkum využita tzv. agregační metoda, kdy při každém sjednocení nové obce s aglomerovaným územím (tedy kdy byla obec přiznána jako aglomerovaná obec) byla přepočítána matice proudů denní dojížděky za prací v rámci aglomerace, do aglomerace a z aglomerace. Tato slučovací metoda má obousměrný profil a tvoří součet dvou podílových hodnot:

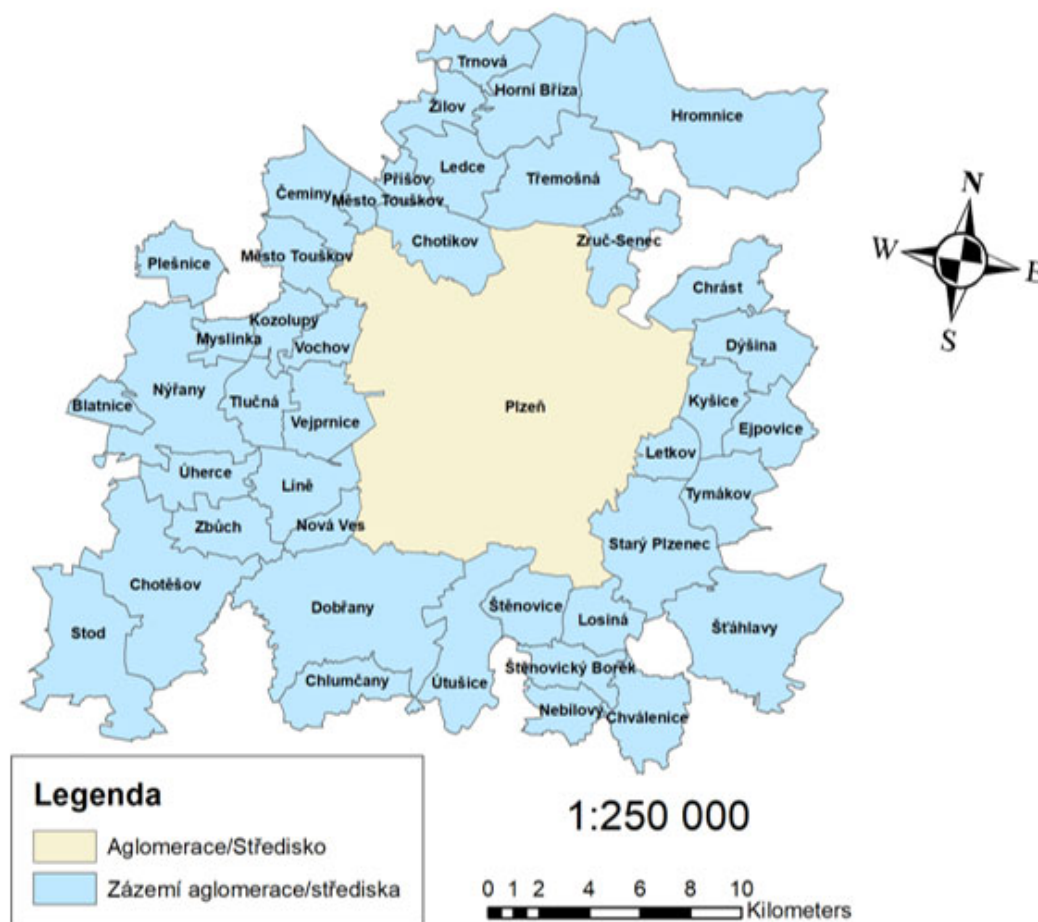
- podíl vyjíždějících za prací z obce denně do aglomerace na celkovém počtu vyjíždějících za prací z obce denně (v %)
- podíl dojíždějících za prací do obce denně z aglomerace na celkovém počtu dojíždějících za prací do obce denně (v %)

Tato metoda vylučuje enklávy a exklávy. Uvažované obce musí sousedit s vymezenou aglomerací svým katastrálním územím. Celkový počet všech dojíždějících za prací do testované obce nesmí být menší než deset. Pokud má obec méně než deset dojíždějících, pak může být taková obec aglomerována pouze v tom případě, že je ze všech stran svého katastrálního území obklopena ostatními již aglomerovanými obcemi.

V této vymezovací metodě byly stanoveny různé prahové hodnoty slučovacího parametru pro výpočet aglomerace. Ten je součtem podílů denní dojížděky a vyjížděky na celkové dojížděce a vyjížděce. Čím má obec vyšší počet dojíždějících za prací a vyšší dojížděkový index, tím je prahová hodnota slučovacího parametru nižší.

Na základě specifikované metody byly určeny jednotlivé obce, které spadají do suburbanizovaného prostoru kolem Plzně. Analýzou dat bylo zjištěno, že je jich celkem 41, viz obr. 1. V analýze je tento vymezený region pojmenován jako „Plzeňský region“. Aglomerace je popisována jako středisko. Aglomerované obce jako zázemí vymezeného regionu. Pro lepší názornou představu bylo užito grafické znázornění vymezeného regionu v aplikaci ArcMap, které dopomohlo k představě uskupení regionu na úrovni jednotlivých obcí. Pro celou analytickou část bylo vymezeno zkoumané období roky 2008-2017. Tento časový rámec byl zvolen z důvodu dobré prokazatelnosti sledovaných změn v regionu, hodnot a ukazatelů.

Obr. 1: Vymezení střediska a zázemí střediska Plzně

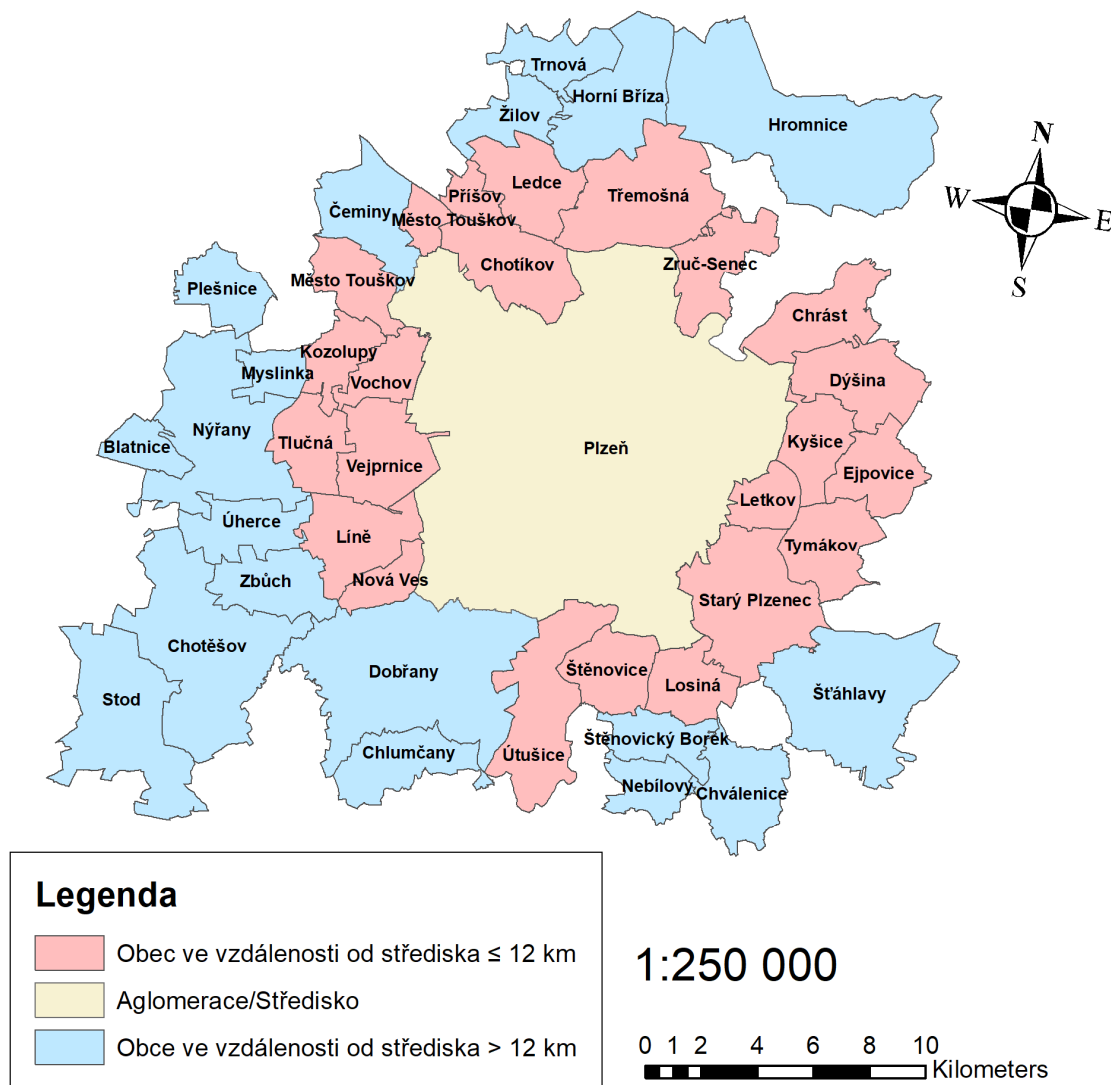
Zdroj: vlastní zpracování

4. Charakteristika vymezeného území

Plzeňský kraj, ve kterém se celý region rozkládá, disponuje rozlohou přes sedm a půl tisíce kilometrů čtverečních. Vymezený region tedy tvoří bezmála 8 % rozlohy celého kraje a k uvedenému datu žilo 42,8 % všech obyvatel Plzeňského kraje. Zajisté je to dáno postavením Plzně, která je střediskem regionu a patří mezi nejpočetnější města celé ČR. V zázemí regionu žilo necelých 80 tisíc lidí. Hustota zalidnění regionu přesahuje hustotu zalidnění celého kraje. Nadprůměrně osídlena Plzeň, kde hustota zalidnění k 31. 12. 2017 byla 1 242 obyvatel na km². Z tabulky vyplývá, že na území, které je větší než Plzeň (tedy v zázemí), žije mnohem méně obyvatel než v Plzni samotné. Střediskem kraje a iniciátorem nejintenzivnějších suburbanizačních procesů je v kraji město Plzeň a jeho zázemí. Toto středisko má kolem sebe celkem 41 aglomerovaných obcí, z nichž celkem 7 je měst.

Do vymezeného zázemí A spadá ze všech obcí v zázemí Plzeňského regionu celkem 22 z nich. Do zázemí B pak spadá zbylých 19 obcí. Zázemí A je svou rozlohou asi o 64 km² menší než zázemí B, ale žije zde na rozdíl od zázemí B více obyvatel. V roce 2017 zde žilo dokonce o něco málo více než 3 900 obyvatel oproti zázemí B. Na základě těchto dat bylo zjištěno, že i koncentrace obyvatel je v zázemí A vyšší než v zázemí B.

Obr. 2: Obce ve vymezeném regionu podle typu zázemí (A* a B**)

Zdroj: vlastní zpracování

* Do zázemí A spadají obce dle legendy: Obec ve vzdálenosti od střediska ≤ 12 km.

** Do zázemí B spadají obce dle legendy: Obec ve vzdálenosti od střediska > 12 km.

Tab. 1: Základní charakteristika území k 31. 12. 2017

Územní celek	Rozloha (v km ²)	Počet obyvatel	Hustota zalidnění (obyv./km ²)
Zázemí A	200,1	41 350	207
Zázemí B	264,7	37 436	141
Středisko	137,7	170 936	1 242
Plzeňský region	602,5	249 722	415

Zdroj: CZSO (2018)

4.1 Struktura a koncentrace občanského vybavení v zázemí vymezeného území

Dle vlastního terénního šetření byl vytvořen nejprve přehled počtu obcí, ve kterých se vybraný typ občanského vybavení vyskytuje. Jak ukazuje následující tabulka, ne ve všech obcích se druhy občanské vybavenosti vyskytují. Jednotlivé druhy občanského vybavení byly rozděleny dle členění Rozmanové (2012). Tyto kategorie byly vyčleněny dle zkoumaných druhů občanského vybavení do kategorií maloobchodu, sociální péče, školství, tělovýchovy, volnočasových aktivit, zdravotnictví a cestovního ruchu.

Tab. 2: Výskyt daného typu občanského vybavení v obcích

Typ občanské vybavenosti	Počet obcí, kde typ vybavenosti existoval (abs.)		Podíl obcí, kde typ vybavenosti existoval (v %)	
	Zázemí A	Zázemí B	Zázemí A (v %)	Zázemí B (v %)
Maloobchod				
Obchod s potravinami	18	16	81,8	84,2
Kultura				
Kulturní dům/sál	19	13	86,4	68,4
Knihovna	18	15	81,8	78,9
Zdravotnictví				
Lékař praktický	13	11	59,1	57,9
Lékař specialista	8	9	36,4	47,4
Lékárna	6	7	27,3	36,8
Sociální péče				
Dům se sociální službou	5	8	22,7	42,1
Školství				
MŠ	18	12	81,8	63,2
ZŠ	14	12	63,6	63,2
Tělovýchova				
Sportoviště	14	7	63,6	36,8
Volnočasové				
Dětské hřiště	20	16	90,9	84,2
Restaurační zařízení	22	16	100,0	84,2
Dopravní obslužnost				
Benzinová stanice	7	3	31,8	15,8
Zastávka bus	22	19	100,0	100,0
Železniční stanice	10	10	45,5	52,6
Administrativní				
Pošta	14	12	63,6	63,2
Infocentrum	3	3	13,6	15,8
Celkem	231	189	55,0	45,0

Zdroj: vlastní šetření, vlastní zpracování

Tabulka 2 specifikuje komplexní občanskou vybavenost obcí. V zázemí Plzeňského regionu se v každé obci nacházelo restaurační zařízení. V 90 % obcí ze zázemí A mají dětské hřiště, v zázemí B tomu bylo u 84,2 % obcí. Málo početné byly v obcích domy se sociální službou a infocentra.

V zázemí A se nacházelo celkem 39 prodejen potravin. Na 10 000 obyvatel tedy připadalo 9,4 prodejny. Síť prodejen není v tomto zázemí tak velká, jako v zázemí B, kde existovalo k 31. 1. 2019 celkem 53 prodejen s potravinami. Na 10 000 obyvatel tedy připadalo 14,1 prodejny s potravinami. V obou zázemích se nejčastěji vyskytovali prodejny soukromé, které nejsou oficiálně zařazeny do žádného obchodního řetězce. Prodejny, které byly pod prodejní značkou, byly nejčastěji typu družstva jednoty COOP. V zázemí A se tedy vyskytovalo v absolutních číslech o 14 prodejen méně než v zázemí B. V celém zázemí Plzeňského regionu se nacházelo celkem 90 takových prodejen a připadlo tak 11,4 prodejny na 10 000 obyvatel.

V obcích v zázemí A existovalo celkem 16 knihoven, v zázemí B jen o jednu méně. V zázemí A tak připadalo 3,9 knihovny na 10 000 obyvatel, v zázemí B pak 4 knihovny na 10 000 obyvatel. Celkem jich v zázemí Plzeňského regionu bylo 31, tzn., že na 10 000 obyvatel zázemí připadlo 3,9 knihovny.

Kulturních sálů bylo poněkud více v zázemí A, kde bylo celkem 20 kulturních domů nebo sálů. V zázemí B jich bylo 14, tedy o 6 méně než v zázemí A. V zázemí A byla síť kulturních zařízení poměrně hustá. Existovalo zde 4,8 kulturních sálů na 10 000 obyvatel, v zázemí B jen 3,7. V celém regionu se vyskytovalo 34 kulturních domů/sálů – 3,4 kulturní domy na 10 000 obyvatel.

Ordinace praktického lékaře se v absolutních počtech vyskytovaly v obou typech zázemí ve stejných počtech (20). V zázemí A byla síť řidší (4,8 ordinace praktika na 10 000 obyvatel) než v zázemí B, kde na 10 000 obyvatel připadlo 5,3 ordinací praktických lékařů. Celkově v zázemí existovalo 40 ordinací lékařů, což je v přepočtu na 10 000 obyvatel zázemí Plzeňského regionu 5,1 ordinace praktika.

Počet obyvatel nad 65 let neustále přibývá, a to nejen v České republice, ale i ve sledovaném Plzeňském regionu. Domovy pro seniory nebo domy s pečovatelskou službou řadí Rozmanová (2012) do typu občanského vybavení – sociální péče, proto byly také mapovány. V zázemí Plzeňského regionu bylo celkem 15 domů se sociální službou zaměřených na péči o seniory. Tento typ občanského vybavení sledovalo dotazníkové šetření. V zázemí A bylo celkem 7 zařízení, v zázemí B jich bylo 8. V zázemí A připadalo 1,7 domu s pečovatelskou službou na 10 000 obyvatel a v zázemí B tomu bylo 2,1 domů s pečovatelskou službou na 10 000 obyvatel.

V zázemí Plzeňského regionu se celkem vyskytovalo 36 mateřských škol, 34 základních škol. V zázemí regionu se nenacházely žádné střední odborné školy ani gymnázia. Spádovost obcí k Plzni je patrná na úrovni středního školství, neboť tato zařízení jsou soustředěna ve středisku regionu, v Plzni.

Sportovišť bylo v celém zázemí Plzeňského regionu celkem 40, z toho 21 v zázemí A a v zázemí B zbylých 19. Ve všech částech zázemí, tedy v zázemí A i B, tak i v celém zázemí, byla hodnota sportovišť na 10 000 obyvatel stejná, tedy 5,1 sportoviště.

Občanské vybavení, které bylo volnočasového charakteru, bylo zařazeno v dotazníku několik druhů občanské vybavenosti a to: dětská hřiště a restaurační zařízení vč. kavárén.

Dětských hřišť se na celém zázemí Plzeňského regionu vyskytovalo celkem 60. Nejvíce jich bylo v obci Třemošná (zázemí A), kde se jich nacházelo celkem 6. V celém zázemí A se jich vyskytovalo 29, v zázemí B jich bylo 31. Restaurací zařízení bylo o 35 více než dětských hřišť. V celém zázemí Plzeňského regionu jich bylo celkem 95. Z toho 51 v zázemí A, zbylých 44 v zázemí B.

Počty dětských hřišť na 10 000 obyvatel jich bylo v zázemí A 7,0, a v zázemí B 8,3. Síť restauračních zařízení byla o poznání hustší. V zázemí A bylo 12,3 restauračního zařízení na 10 000 obyvatel, v zázemí B tomu bylo 11,8 restauračních zařízení na 10 tis. obyvatel.

V celkově sledovaných druzích občanské vybavenosti bylo co do absolutního počtu lépe vybaveno zázemí A, kde bylo absolutně zastoupeno 231 zařízení občanské vybavenosti. Oproti tomu v zázemí B bylo o 42 zařízení občanské vybavenosti méně. V přepočtu na 1 000 obyvatel to značí, že v zázemí A připadá 5,58 občanského vybavení. Oproti tomu v zázemí B připadá srovnatelný počet občanského vybavení na 1 000 obyvatel, a to 5,05. V průměru procentuálního zastoupení bylo v zázemí A koncentrováno 55 % občanské vybavenosti a v zázemí B 45 % občanské vybavenosti z celého zázemí regionu.

Závěr

Hlavním cílem bylo zjistit, jak se mění občanská vybavenost obcí v důsledku suburbanizace a jak vzdálenost obcí od střediska ovlivňuje strukturu a kvantitu služeb občanského vybavení.

V rámci analýz bylo zjištěno, že vzdálenost obcí od střediska regionu má jen dílčí dopady na druhovou pestrost a množství občanského vybavení. V obcích se velmi často využívají objekty občanské vybavenosti, která zde byla zbudována před rokem 1989. Tyto objekty a zařízení se postupně modernizují, nicméně zcela nová vybavenost se ve většině případů nebuduje. V obcích zázemí A dominovala pouze občanská vybavenost typu kulturní domy/sály, mateřské školy, restaurační zařízení a čerpací stanice. Ostatní zkoumané kategorie občanského vybavení byly (v přepočtu na 10 tis. obyvatel) častěji v zázemí B. V obcích zázemí B existovalo (v přepočtu na 10 tis. obyvatel) výrazně více prodejen s potravinami, ordinací praktických lékařů i specialistů, lékáren a dětských hřišť. V zázemí B se vyskytovala i mnohem hustší síť autobusových zastávek a domovů se sociální službou. Počty základních škol, sportovišť, pošt či obecních knihoven (v přepočtu na 10 tis. obyvatel) byly mezi zázemím A i B takřka vyrovnané. Dle diskuse se zástupci obcí je tento jev přisuzován několika faktorům. Obce v zázemí A, které mnohdy přímo s Plzní sousedí, mají se střediskem regionu dobrou dopravní obslužnost a obyvatelé častěji vyjíždějí za občanským vybavením do Plzně. Dalším důvodem pro diference v občanském vybavení mezi zázemími, mohou být odlišné velikosti obcí v obou zázemích či historické postavení jednotlivých obcí. Obyvatelům obcí v zázemí A nejvíce z občanského vybavení chyběly obchody s potravinami a obyvatelé ze zázemí B nejčastěji postrádali kulturní domy/sály.

Vlivem suburbanizace často vznikají v obcích uniformní zástavby či tzv. satelitní městečka, která z velké části postrádají veřejný prostor, a tak musí obec využívat svá dosavadní prostranství vč. občanského vybavení. To lze v mnoha případech realizovat jen obtížně, protože zvyšováním separované zástavby probíhá defragmentace obcí. Tím vznikají v některých případech i rozpory mezi skupinami obyvatel, také kapacity některých občanských vybavení jsou mnohdy nedostačující k potřebám nově přichozích obyvatel. Na druhou stranu obcím z příchodu

nových obyvatel plynou jak příjmy, tak náklady. Většina obcí ale příchod nových obyvatel vnímá pozitivně. Poloha obce v suburbanizovaném zázemí Plzně je vnímána spíše pozitivně, neboť dochází k přílivu nových obyvatel v aktivním ekonomickém věku a saturaci kapacit vzdělávacích zařízení a dalších navazujících služeb.

Literatura

- [1] BIOLEK, J., ANDRÁŠKO, I., (2011). Rezidenční suburbanizace v ČR a její společenské dopady In *Časovo-priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Bratislava: Geografický ústav SAV, pp 12-17. ISBN 978-80-89580-02-6.
- [2] BRADE, I., KOVACS, Z., (2014). City and countryside under world-wide urbanization. *Regional Research of Russia* vol. 4, no. 2, pp. 76-79. ISSN 2079-9705. DOI:10.1134/S2079970514020038.
- [3] CZSO, (2011). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online]. [cit. 9. 3. 2018] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb>.
- [4] CZSO, (2018). *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online]. [cit. 9. 3. 2018] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/>.
- [5] FEHÉRVÁRY, K., (2011). The materiality of the new family house in Hungary: Postsocialist fad or middle-class ideal? *City & Society*, vol. 23, no. 1, pp. 18-41. ISSN 0893-0465. DOI: 10.1111/j.1548-744X.2011.01047.x.
- [6] GARCIA-AYLLON, S., (2018). Urban transformations as indicators of economic change in post-communist Eastern Europe: Territorial diagnosis through five case studies. *Cartagena*, vol. 71, pp. 29-37. ISSN 0197-3975. DOI: 10.1016/j.habitatint.2017.11.004.
- [7] HAMPL, M., MARADA, M., (2015). Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, vol. 120, no. 3, pp. 397–421. ISSN 1212-0014. DOI: 10.37040/geografie2015120030397.
- [8] HLAVÁČEK, P., KOPÁČEK, M., HORÁČKOVÁ, L., (2019). Impact of Suburbanisation on Sustainable Development of Settlements in Suburban Spaces: Smart and New Solutions. *Sustainability*, vol. 11, no. 24: 7182, pp. 18. ISSN 2071-1050. DOI: 10.3390/su11247182.
- [9] KOPP, J., NOVOTNÁ, M., MATUŠKOVÁ, A., (2013). Rezidenční suburbanizace v plzeňském regionu v krajinně-ekologickém kontextu. *Sub urbs: krajina, sídla a lidé*. Praha: Academia, pp. 150-174. ISBN 978-80-200-2226-4.
- [10] NOVÁK, V., (2017). The Spatial Delimitation of Agglomerations in the Czech Republic: The Case of Northwestern Bohemia. *Littera Scripta*, vol. 10, no. 2, pp. 73-83. ISSN 1805-9112.
- [11] OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J., (2013). *Sub urbs: krajina, sídla a lidé*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2226-4.
- [12] OUŘEDNÍČEK, Martin, (2008). *Satelitní městečka. Suburbanizace* [online]. [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: http://suburbanizace.cz/05_teorie_satelitni_mestecka.html.
- [13] PULDOVÁ, P., JÍCHOVÁ, J., (2011). Důsledky procesu suburbanizace pro sociální a demografickou strukturu obyvatel suburbii. *Geografické rozhledy*, vol. 20, pp. 24-25. Praha: Česká Geografická společnost. ISSN 1210-3004.
- [14] ROZMANOVÁ, N., (2012). *Principy a pravidla územního plánování*. [online]. [cit. 2019-04-09]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=2571>.
- [15] SHORT, J., R., MARTÍNEZ, L. (2020). The urban effects of the emerging middle class in the global south. *Geography Compass*, vol. 14, no. 4, pp. 1–15. ISSN 1749-8198. DOI: 10.1111/gec3.12484.
- [16] STANILOV, K., SÝKORA, L., (2014). Confronting Suburbanization: *Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. Chichester: John Wiley & Sons. ISBN 978-1-4051-8547-9.
- [17] SÝKORA, L., MULÍČEK, O., (2012). Urbanizace a suburbanizace v Česku na počátku 21. století. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 15, no. 5, pp. 27-38. ISSN 1212-0855.
- [18] SÝKORA, L., (2003). Suburbanizace a její společenské důsledky. *Czech Sociological Review*, vol. 39 no. 2, pp. 57-71. ISSN 2336-128X.
- [19] VACKOVÁ, B., (2013). Idea bydlení za městem a koncept zahradního města. In *Sub Urbs: Krajina, Sídla. Lidé*. Praha: Academia, pp. 37-60. ISBN 978-80-200-2226-4.

Vznik článku byl podpořen z grantu Grantové agentury ČR: Vývoj trajektorií tradičních odvětví ve starých průmyslových regionech: governance, aktéři, instituce a leadership (GA18-11299S, 2018-2020).